

SOSYAL BİLİŞ (SOCIAL COGNITION)*

David O. SEARS

Jonathan L. FREEDMAN

Letitia Anne PEPLAU

Çevirenler:

Doç. Dr. Nizamettin KOÇ**

Prof. Dr. Ali DÖNMEZ***

Sosyal algıda (insanların algılanması) iki varsayımın büyük ağırlık taşıdığı söylenebilir. Bunların ilkinine göre, algı oldukça mekanik bir süreçtir. İkincisine göre de, bu süreçte düşünce ya da bilişten çok duygu ya da değerlendirme önem taşır. Bu iki varsayım, çok değerli ve işe yarar olmakla birlikte, algı sürecini fazlaca yalınlaştırmaktadır. İster insanları, ister nesnelere algılıyor olalım, yaptığımız şey, yalnızca çevremizin bir kopyesini içselleştirmek değildir. Her bilgi parçası, diğerleri ile birlikte ortalaması alınacak bir diğer özellik olarak değil, tutarlı bir bütünün bir parçası ya da yönü olarak alınır.

Değerlendirme üzerinde odaklaşma, algıda merkezi bir rol oynamakla birlikte eksiktir, tam değildir. Bilişsel bilgi işleme süreçlerini görmezlikten gelir ya da açıklamaz bırakır. İnsanlar, hayvanlardan daha geniş bir bilgi işleme kapasitesine sahip olmakla birlikte bu kapasiteleri sonsuz değildir. Her dakika bize, yani duyu organlarımıza gelen uyaran bombardumanının yalnızca sınırlı bir bölümünü özümleyebiliriz; ve bunları belleğimizden geri çağırma gereksinimi duyduğumuzda hepsini bir anda geri alamayız. Böylece, kişi algısına ilişkin herhangi bir çözümleme, sınırlı bilgi işleme kapasitemizin farkında olarak işe başlamak zorundadır.

* Sears, D.O., Freedman, J.L. ve Peplau, L.A., *Social Psychology* (Beşinci Baskı) Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J., 1981, s. 76-94.

** A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Öğretim Üyesi.

*** A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi

İnsanlar tembел algılayıcılar (McGuire, 1969) ya da biraz daha cömert davranırsak bilişsel cimriler olarak tanımlanabilirler (Taylor, 1981 a). Diğer insanları algıırken kestirmeden gitmeye ve enerjiden tasarruf etmeye çalışırız. Olası bütün bilgi parçalarını algılamaya ya da anımsamaya çalışmayız; olup bitenin açık bir izlenimini oluşturmak için ne gerekiyorsa yalnızca onu yaparız.

Sosyal psikolojideki temel yaklaşımlardan biri bilişsel süreci vurgulayan yaklaşımdır. İnsan algısı bağlamı içinde bu yaklaşıma toplumsal (sosyal) biliş adı verilmektedir, çünkü sosyal uyaranlar, öncelikle de kişiler ve gruplar üzerinde odaklaşan bilişsel süreçleri araştırıp inceler. Toplumsal biliş yaklaşımının merkezinde insan algısının bilişsel bir süreç olduğu görüşü yatar. İnsanlar etkin bir biçimde örgütleyen algılayıcılardır, edilgen alıcılar değildir; tutarlı ve anlamlı izlenimler oluşturma gereksinimi ile güdülenmişlerdir, yalnızca sevdikleri ve sevmedikleri ile değil.

Ek olarak, sınırlı bilgi işleme kapasitemiz bir dizi bilişsel kestirme yolun kullanılmasına yol açar. Bunlar yanlışlık ve hatalara neden olabilirler. Toplumsal biliş yaklaşımı daha önce anlatılan daha yalın ve daha mekanik süreçleri tamamlayıcıdır. Yalın sevme ve sevmeme yargısı yanında başka nelerin olduğunu sorar.

Burada en yalından başlayarak toplumsal biliş üzerindeki araştırmalarda geliştirilen genel görüşlerden dördünü tartışacağız:

(1) İnsanlar hakkındaki bilgilerin işlenmesi uyaran nesnede tutarlı bir anlam algılamayı gerektirir. Son bölümde de gördüğümüz gibi, bilişsel yaklaşımın temel amacı daha karmaşık bilişsel işlemeyi yanıstan yalın ortalama alma ilkesinin istisnalarını bulmak olmuştur.

(2) Algılayıcılar dikkatlerini çevrelerindeki her şeye eşit olarak paylaştırmaktan çok, algısal alanın çarpıcı yönlerine özel bir ilgi göstermek eğilimindedirler. Diğer bir deyişle, ayırtkanlığı olan insanlar ya da belli bir kişinin ayırtkan yönleri arka ya da fondan daha çok dikkati çeker. Yağmurlu bir günde, dikkatimiz kalabalık bir kavşağın ortasındaki polis üzerine çekilir çünkü o parlak portakal rengi bir yağmurluk giymekte ve kavşaktaki öteki renklerin tümü tek düze görünmektedir. Dikkatimiz şapka, yüz ya da çizmelerden çok yağmurluğa çekilir.

(3) Uyaranları sınıflandırarak ya da gruplandırarak algısal alanı örgütleriz. Kuşkusuz, gördüğümüz, duyduğumuz, işittiğimiz kokladığımız ya da hissettiğimiz her şey başka her şeyden biraz farklıdır, fakat

biz onları öyle algılamayız. Tersine her ayrı uyarımı bir sınıfın ya da grubun bir parçası olarak görmek eğilimindeyizdir; bir Porsche'yi bir araba olarak, beyaz laboratuvar önlüğü giymiş bir kişiyi bir doktor olarak, ve ayak hareketini bir tekme olarak algılamak eğilimindeyizdir. Hatta bunlardan her biri onu öteki araba, doktor ve tekmelerden oldukça farklı yapan özelliklere sahip bile olsa bu eğilim vardır.

(4) Uyarıların bir çeşit yapının parçaları olarak algılarız. Her ayrı uyarı zaman, yer ve bir nedensel ilişkiler zinciri içinde başkaları ile ilişkilendirilmek eğilimindedir. Yokuş aşağı hızla giden bir kadın kayakçıyı daha geniş bir bağlamın bir parçası olarak görürüz: Bir kayak yarışmasındadır, dolayısıyla başlatıcı (starter) emri verdiğinde kaymaya başlar; yokuş aşağı bayraklar arasından kayar ve bitiş çizgisini geçtiğinde durur. Sözcüğün sözlük anlamıyla, gördüğümüzün tümü hareket halinde genç bir kadındır fakat slalom yarışının kurallarına ilişkin bilgilerimizi ve kadının incelik, çeviklik ve gücüne ilişkin izlenimlerimizi de içeren çok daha karmaşık bir bilişsel yapının parçasıdır. Diğer bir anlatımla, bireysel uyarımı kendiliğimizden daha geniş bir bilgi yapısı içine yerleştirip gömeriz.

ÇARPICILIK (BELİRGİNLİK)

İnsanlar başka insanlardaki bir çok işaret ve ipucuna duyarlıdır ve bu ipuçlarını izlenimler oluşturmada kullanırlar. *Biçim-zemin ilkesine* göre, insanlar dikkatlerini algısal alanın göze çarpan yönleri üzerine çevirirler. İzlenim oluşturmada en çok çarpıcı olan ipuçları kullanılacaktır. Okulun açılışının ilk gününde bir öğrenci eğer tekerlekli bir sandalyede görülürse, sınıftaki diğer öğrenciler bu kişinin daha çok fiziksel özüründen etkilenen bir izlenim oluşturmak eğilimindedir. Giyinme biçimi, saç biçimi ve hatta belki de yaş, renk ve cinsiyet hep ikinci derecede kalacaktır.

Bir ipucunu çarpıcı yapan nedir?

Bir ipucunun diğerine karşı çarpıcılığını belirleyen nedir? Kesin çizgilerle özgüleştirebilir bir dizi nesnel koşul ipuçlarını çarpıcı kılar. Parlaklık, gürültülük, hareket ya da yenilik nesne algısına ilişkin Gestalt ilkelerine göre en güçlü koşullardır (McArthur ve Post, 1977). Parlak kırmızı bir kazak giymiş bir adam kalabalık bir sınıfta göze çarpıcıdır ve kazak onun en çarpıcı yönüdür. Bir dersin ortasında bağırarak ayağa kalkıp sınıfı terkeden bir öğrenci dikkatleri çeker çünkü gürültü ve hareketlidir, sınıftaki başka hemen herkes sessiz ve durgundur. Beyaz

gecelik ve bir sarık giyen bir öğrenci yeni bir uyrandır ve bir sınıftaki diğer insanların yalnızca birkaçının farkına varabiliriz.

Böylece, bir ipucunu bağlamı içinde nesnel olarak alışılmamış kılan her şey onu öznel olarak daha çarpıcı, daha dikkat çekici ve daha ağırlıklı olarak yararlanan ipucu haline getirmektedir. Yeni bir ipucu zaman boyutunda alışılmamıştır; kendisinden önceki her şeyden farklıdır ve bu nedenle, dikkatimizi çeker. Eşcinsel erkekler ve lezbiyen (sevi) kadınlar 1970'lerin başında yeniydiler ve 1970'lerin sonunda punkçu fahişeler (punk rockers) da öyle. Bunların izlenimleri sırasıyla, cinsel tercihleri ve renkli saçları tarafından ağır biçimde etkilenmiştir. Yüksek gürültüler de alışılmamıştır ve belirginlikleri dikkatleri çeker; bir lokantada tepsiyi düşüren bir garson hakkında başka çok az şeye dikkat ederiz. Bir kızıl saçlı, bir kestane rengi saçlıdan daha çok saç rengi açısından betimlemek eğilimindeyizdir çünkü kızıl saç daha olağan dışıdır.

Aynı şeyi söylemenin bir diğer yolu, bir ipucunun evrendeki normal dağılımında ağırlığını düşündürmektir. Tekerlekli sandalye, heyecan verici davranışlar, beyaz gecelik, kırmızı kazak ve kızıl saç; bunların hepsi alet edavat, sınıf davranışı, giyim ve saç renginin normal dağılımında aşırıklardır, sivriliklerdir.

Çarpıcılık algısı nasıl etkiler?

Çarpıcılığın kişi algısı için bir dizi sonucu vardır. Eğer insanları "bilişsel cimriler" olarak düşünürsek, her zaman en az bilişsel çabayı harcayarak çevrelerindeki insan ve olayların en doğru ve anlamlı izlenimlerini oluşturmaya çalıştıklarını görürüz. Kullandıkları en değerli kestirme yollardan biri, elde etmeleri olasılığı bulunan bütün bilgileri işlemeye çalışmaksızın, en çarpıcı uyaranlara tepki göstermektir. Böylece, çarpıcı davranışlar silik ya da daha az belirgin olanlardan daha çok dikkati çekerler (McArthur, 1981). İkinci olarak, çarpıcılık, daha çarpıcı insanların toplumsal bağlam üzerinde daha fazla etkiye sahip olarak görülmeleri anlamında, nedensellik algılarını etkiler. Sınıfın önünde oturan ve arada sırada soru soran öğrenci, sınıfın gerilerinde oturup aynı derecede konuşan bir öğrenciden daha fazla tartışmada ağırlığı olan birisi olarak algılanmak eğilimindedir.

Üçüncü olarak, çarpıcı insanlara ilişkin değerlendirmeler daha az çarpıcı insanlara ilişkin değerlendirmelerden daha aşırıdır. Taylor ve arkadaşları (1977) bir dizi deney yaptılar ve bu deneylerde siyah grup üyelerinin "solo" (tek olma) durumlarını (statülerini) değiştirerek etkisini

araştırdılar; bazı gruplar eşit sayıda Beyaz ve Siyah üye karışımından oluşurken, diğer bazıları yalnızca bir tek Siyah üye içermekte idi. "Tek" Siyah açık bir biçimde eşit olarak bölünmüş gruptaki Siyahların her birinden çok daha çarpıcı idi. Yüzü gülen Siyah bir grup üyesi "tek" olduğunda, eşit sayıda Siyah ve Beyaz üye içeren grup içinde olduğu zamankinden daha olumlu değerlendirilmekteydi. Yüzü gülmeyen bir Siyah üye grup içinde tek olduğu zaman daha olumsuz olarak değerlendiriliyordu.

Son olarak, belirginlik ya da çarpıcılık bir izlenimin tutarlılığını artırır (Taylor, 1981 b). Eğer çarpıcı kişi "uyuşturucu tiryakisi" gibi kalıplaşmış tutunların hedefi bir grup üyesi ise, o grubun kalıpyargıya konu olmuş bütün özelliklerine sahip olarak görülecektir: Suça eğilim, zayıf ahlâksal yapı, dağınık tavır ve giyim, dürüstlükten yoksunluk ve benzerleri gibi.

Dikkati, en çok, çarpıcı uyaranlar çeker; bunlar nedensellik açısından güçlü uyaranlar olarak görülürler; en aşırı değerlendirici yargılara neden olurlar; ve yargılarda daha fazla tutarlılığa yol açarlar. Taylor ve Fiske (1978) bu etkilere "göze çarpma" (top of the head) etkileri adını vermektedirler, dikkatin doğrusunu, güzergâhı ve onunla aynı düzey üzerinde yer alır görünmektedirler. Diğer bir anlatımla, ortaya çıkmalarının nedeni düşüncede çok derin değişikliklere yol açmaları değil, şu ya da bu biçimde algılayıcının dikkatini odaklaştırmalarıdır. Dolayısıyla, beklenebileceği gibi en güçlü göründükleri durumlar, uyaranların algılayıcının dikkatini çekmek için yeterince ilginç ve heyecan verici olduğu durumlardır. Değişik uyaranların çarpıcılığı, algılayan kişi heyecan verici konuşmalara tepki verirken, daha resmi, daha katı ve sıkıcı durumlara tepki verirken olduğundan daha önemlidir (McArthur, 1981). Fakat etkilerin oldukça genel olduğu görülmektedir. Önemli konularda olduğu kadar, önemsiz olanlarda da ortaya çıkmaktadırlar (Taylor ve ark., 1979; Borgida ve Howard-Pitnev, 1983).

Canlılık konusu

Buraya kadar çarpıcılığı bir uyaranın algısal alışılmamışlığı ya da aşırılığı açısından ele aldık. Bazı araştırmacılar çarpıcılık açıklamasını canlılık fikrini de içine alacak biçimde genişletmişlerdir: "Bilgiler (a) heyecansal olarak ilginç, (b) somut, hayali işletici ve (c) duyuşsal, zamansal ve yersel bakımdan yakın olmaları ölçüsünde canlı, yani dikkati çekiçi, dikkati tutucu ve belleği uyarıcı olarak betimlenebilirler;" (Nisbett ve Ross, 1980, s. 45). Canlı uyaranlar değişik bir dizi nedenle özellikle

etkili olabilir: Daha kolay ve çabuk dikkati çekebilir, daha kolay anımsanabilir, daha kolay görselleştirilebilir yani göz önünde canlandırılabilir, ve / ya da daha büyük olan heyecansal etkileri onları özellikle önemli kılabilir. Örneğin, daha sonraki evrelerinde Vietnam Savaşı'na karşıtlık (muhalafet) sık sık televizyonda (yayın araçlarında) canlı olarak sunulması ile açıklanmıştır. Vietnam Savaşı, insanların, oturma odalarından tüm dehşetini seyrettikleri bir "televizyon savaşı" idi. Yazılı basında geçmiş savaşların daha renksiz ve cansız sunumu ile karşılaştırıldığında, Vietnam Savaşı'nın bu daha canlı sunuluşunun daha büyük bir kamu oyu tepkisi yarattığı ileri sürülmüştür.

Fakat izlenim oluşturmada canlılığın gerçekte özel bir gücünün olduğuna ilişkin çok az kanıt vardır. Etkilerine ilişkin bir çok çalışma yapılmıştır fakat yalnızca çok az durumda canlı iletişimlerin (mesaj) daha güçlü olduğu görülmüştür (Taylor ve Thompson, 1952). Çarpıcılık böylesine güvenilir bir etkiye sahip olurken canlılığın görelilik olarak etkisiz kalması bir bilmece niteliğini korumaktadır. Çarpıcılık uyarıcının yeniliği, yeğlilik (şiddet) ve değişiklik gibi nesnel özellikler açısından genellikle daha açık bir biçimde tanımlanırken, canlılığın tanımı daha belirsiz ve bulanık sonuçlara yol açacak kadar esnek ve gevşektir.

SINIFLARA AYIRMA (KATEGORİLEME)

Algılayıcılar çarpıcı uyaranlara yahlımlı olarak, ayrı ayrı tepki göstermezler; onları hemen ve kendiliklerinden bir sınıfın ya da kategorinin parçaları olarak algırlar. Eski ayakkabıları ve bir çift eski alışveriş torbası ile parkta gördüğümüz o traşsız, pis ve dağınık adamı yalnızca diğer bir adam olarak algılamayız; onu hemen dağınıklar sınıfına sokarız. Bir basketbol oyununa gittiğimizde insanları çabucak beş toplumsal sınıftan ya da gruptan biri içinde sınıflandırırız: takımlardan birinde ya da diğerinde oyuncu olabilirler, hakem olabilirler, amigo kızlardan biri olabilirler ya da seyirci olabilirler. *Sınıflandırma* (kategorileme) süreci çabuk ve kendiliğindedir, kalemimizin hangi nesnel grubundan olduğunu düşünme gereksinimimizden daha fazla zaman ya da düşünme gerektirmez.

İnsanları sınıflandırma (kategorileme)

En ilkel düzeyinde görünüşteki doğal benzerliklere dayalı bir sınıflama yaparız. İnsanları fiziksel özellikleri, genellikle de ikincil cinsiyet özellikleri ve görünüşlerindeki kültürel olarak tanımlanmış farklılıklar

(saç uzunluğu, makyaj, giysi çeşidi) temelinde “erkekler” ya da “kadınlar” olarak gruplarız. Lize Venter’in öyküsünde açıklandığı gibi, aynı şey, insanları ırksal kategoriler benzeri öteki toplumsal gruplara ayırmaya ilişkin olarak da doğrudur (Çerçeve 4-1’e bakınız).

Ancak, yakın geçmişte yapılan araştırmalar daha tam bir yanıtı işaret etmektedir. Kritik benzerlik, gruplanan nesne ile grubun prototip (model) adı verilen tipik ya da ideal bir örneği arasındaki benzerliktir (Cantor ve Mischel, 1977). Örneğin, bir köpek bir balinadan daha prototipsel bir memelidir çünkü çoğu memeli türlerinin vücutları tüylüdür, dört ayak üzerinde yürür ve karada yaşarlar. Dolayısıyla, çoğu insan, büyük bir olasılıkla, tanımadığı bir hayvanın memeli olup olmadığına karar verirken onu bir balina ile değil bir köpek ile karşılaştıracaktır.

Kategorilemenin sonuçları nelerdir? “Bilişsel cimrilik” düşüncesi-nin işaret ettiği gibi, bilgi işleme süresini kısaltır. Diğer bir deyişle, bilgi işlemeyi hızlandırır. Örneğin, Brewer ve ark. (1981) deneklere, gruplarını açıkça belli eden sözel etiketlerle birlikte üç farklı gruptan insanların fotoğraflarını gösterdiler; “büyükanne”, “genç kadın,” ve “yaşlı yurttaş” gibi. Sonra deneklere her hedef kişi hakkında ek bilgiler verdiler ve onların bu bilgileri izlenimleri (algıları) ile bütünleştirip kaynaştırmalarının ne kadar zaman aldığını ölçtüler. Grubun prototipi ile tutarlı bilgilerin (“büyükanne için “şefkatli”) onunla tutarsız bilgilerden (büyükanne için “saldırgan” gibi) daha hızlı işlendiği görüldü.

ÇERÇEVE 4-1

Lize'nin Yeri Neresidir?

Güney Afrika Birliği bütün insanları üç gruptan biri içinde sınıflandırır: Beyazlar, Renkliler ve Siyahlar. Karışık-kanlı yani melez olan bütün insanlar Renkliler sınıfına sokulur. Bu sınıflandırma kişinin yaşam örüntüsünün büyük bölümünü belirler. Siyahların oy kullanmaları yasaktır; öğrencilerinin tümü Siyah olan okullarda okumak zorundadırlar; eğer çalışmak için kentlere giderlerse, genellikle, ailelerini kırsal kesimde bırakmak zorundadırlar; diğer sınıflardan kişilerle evlenemez, onlarla romantik ya da cinsel ilişkilere giremezler v.b.

Lize Venter boş bir alanda bulunmuş iki haftalık bir bebektir (kız), ve anababasının kimler olduğu bilinmiyordu. Yetkililer, deri-

sinin renginin açık olması ve yüzünün tanınabilir herhangi bir ırksal özellik göstermemesi yüzünden onu hangi gruba sokacaklarına karar verememişlerdi: Bir hemşirenin "Söyleyebileceklerimin tümü onun çok sevimli bir şey olduğudur." dediğinden söz edilmiştir. Sorun hastahânenin onu evlâtlık vermek istemesinden kaynaklanmıştı. Fakat ne tür bir aileye verilmeliydi? Eğer Renkli idiyse Beyaz bir aile tarafından evlâtlık olarak almamazdı. Beyaz olmayan bir bölgede yaşamak zorunda idi ve bir Beyaz'la evlenemez, cinsel ilişkide bulunamazdı. Eğer Beyaz olduğu belirlenebilse idi aynı yasakların tersi geçerli olacaktı. Fakat kamu yardım hizmetleri de gruplara ya da kategorilere ayrıldığı için, sınıf ya da grubu konusunda bir karara varıncaya kadar hiç bir kurum onun durumunu ele almaya yanaşmamıştı. En sonunda, İçişleri Bakanlığı'nca bir karar verilecek ve Lize'nin gelecekteki yaşamını büyük ölçüde bu karar belirleyecektir.

Kaynak: Los Angeles Times, Haziran, 1983.

Kuşkusuz, gruplama bilgileri işlemeyi yalınlaştırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Öte yandan yanlış algılamalara da yol açabilmektedir. Fazla yalınlaştırma kişinin kendine özgü özelliklerinden bazılarını gizleyebilmektedir. Örneğin, Taylor ve arkadaşları (1978), üniversite öğrencilerine teybe alınmış bir küçük grup tartışmasını dinlettiler ve aynı zamanda grup üyelerini gösterdiği söylenen slaytları seyrettirdiler. Teyplayt gösterisi, bir tiyatro oyunu için tanıtım kampanyasını tartışan altı adamı gösteriyordu. Adamlardan üçü Beyaz, üçü de Siyah'tı. Sonunda öğrencilere, tartışma sırasında getirilen önerilerin bir listesi verildi ve her önerinin hangi tartışmacı tarafından getirildiğini belirtmeleri istendi. Gruplama ya da kategorilemenin yanlış algılamaya yol açtığı gözlemlendi. Öğrencilerin, yanlış olarak, tartışmacılara aynı ırktan başkalarının getirdiği öneriler için puan (kredi) verdikleri, fakat karşıt ırkın tartışmacıları tarafından getirilen öneriler için puan vermedikleri görüldü. Diğer bir deyişle, gözlemciler bir ırk içinde, ırklar arasında olduğundan daha fazla yanlış yapıyorlardı. Öyle görülüyor ki, öğrenciler gösteriyi izlerken, öneriyi hangi bireyin yaptığını anımsamaktansa, önerileri bir Beyaz ya da Siyah tartışmacı tarafından getirilenler olmak üzere gruplandırmaktaydılar. Belli bir kişinin kendisine özgü niteliklerini görmezlikten gelmeye yol açtıklarında, böylesi gruplandırmalar kesinlikle haklı değildir.

Grup içi ayrımcılık

Pek çok çalışma, insanları "biz" (grup içi) ve "onlar" (grup dışı) içinde sınıflandırmayı içerdiğinde, tek başına gruplamanın ayrımcılığa yol açabileceğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, insanların bir gruba karşı diğeri içinde gruplandırıldığı, tümüyle keyfi bir gruplandırma bile ayrımcı davranışa yol açabilmektedir. Bir kişi, bir kez kendisini bir gruba ait hissetmeye başladığında, o gruba üye olmayanları (ya da başka grupların üyelerini) gözden çıkararak ait olduğu grubun üyelerini tutmak eğilimindedir. Bu eğilim grup içi üyelerin dış grup üyelerinden daha olumlu olarak değerlendirilmesinde ya da ödüllerin dağıtımında grup içi üyelerin kayırılmasında görülebilir. Kayırmacılık, grup üyeliği koşulları tümüyle keyfi olduğunda ve hatta kişinin gruptan sözünü etmeye değer hiç bir kazancının olmadığı durumlarda bile gözlenebilir.

Bu, en alt düzeyde (minimal) gruplararası ayrımcılık etkisinin belki de en yalın kanıtları Henry Tajfel ve arkadaşları (1971) tarafından yapılan bir dizi çalışmadan gelmektedir. Bu çalışmalarda öğrenciler bir laboratuara getirilerek keyfi bir işlem temelinde iki gruba ayrıldılar. Diğerleri için örnek sayılabilecek bir çalışmada öğrenciler, sözde iki çağdaş ressamı, Klee ve Kandinsky'ye ilişkin tercihleri temelinde iki gruba ayrıldılar (gerçekte ise denekleri iki gruba ayırma işi tümüyle rastlantıya dayalı olarak yapıldı). Kendi gruplarının (grup içi) üyeleriyle ya da başka grupların (dış gruplar) üyeleriyle gerçek hiç bir etkileşimde bulunmamışlardı fakat onlardan deneye katılan bütün bireyleri değerlendirmeleri ve bazı ödülleri onlara dağıtılmaları istendi. Genel bulgu, hem değerlendirme ve hem de ödüllerin dağıtılması aşamasında grup içi üyelerin kayırıldığı yönünde idi.

Deneklerin grup içi üyelere karşı özel bir sevgi besliyor olabileceklerini düşünebilirsiniz. Çünkü onlar gruplara sanat alanında zevk benzerliği temelinde ayrıldıklarını düşünmektedirler ve benzerlik, sevgi ya da çekiciliğin güçlü bir belirleyicisidir. Fakat daha sonraki deneylerde deneklere gruplara ayrılmalarının tümüyle rastlantıya dayalı olarak yapıldığı ve öteki grup içi üyelerle ortak hiç bir özelliklerinin bulunmadığı açıkça belirtilmiştir. Locksley ve arkadaşları (1980) denekleri, bir kutudan kur'a çektiler ve Pi (Phi) ya da Gama (Gamma) gruplarından birine ayrıldılar. Sonuçlar yine aynı idi: Denekler anlamlı olarak grup içi üyelere dışgrup üyelerinden daha fazla ödül dağıttılar.

Burada vurgulanması gereken nokta, bencilce kazançların, grup içi üyelerle özellikle doyurucu ya da dışgrup üyeleriyle özellikle olumsuz

etkileşimlerin söz konusu olmadığı durumlarda bile, gruplandırmanın tek başına grupçı kayırmacılığa yol açabilmesidir. Bu deneklerin kendilerini ödüllendirmelerine izin verilmemiştir ve öteki grupçı üyeler tarafından da ödüllendirilmeleri söz konusu olmamıştır. Her iki gruptan üyelerle hiç bir etkileşimde bulunmamışlardır. Başka herhangi bir etmeden ayrı olarak bilişsel gruplandırma işlemi grupçı ve grupdışı üyelerle karşı farklı tepkilerin gösterilmesi için yeterli olmuştur.

ŞEMA

Bilişin daha karmaşık bir örgütlenme biçimi *şema* adını alır. Şema, bir nesne hakkındaki bazı bilgileri, ona ilişkin değişik bilişler arasındaki bazı etkileşimleri ve özgül bazı örnekleri içeren örgütlü ve yapılandırılmış bir bilişler takımı ya da bütünüdür (Taylor ve Crocker, 1981). Örneğin, Vakko'dan giyinen, ipek kravat takan, parlak, yüzme salonlarına giden, kırmızı şeritli eşofmanla koşan, tenis oynamayı seven ve Mercedes marka otomobil kullanan varlıklı bir üniversite öğrencisi şeması geliştirmiş olabiliriz*. Bu şema, büyük bir olasılıkla, tavla oynamayı, bir Sadosan boya kepi (şapkası) giymeyi ve 1970. model bir Ford otomobil kullanmayı ya da öne doğru fırlamış bir göbeği içermeyecektir.

Bir şemanın içeriği hemen herşey olabilir; bir insan tipine ilişkin bir kuram, bireyin kendi benliğine ilişkin bir kavram, bir gruba ilişkin bir kalıpyargı, töreselleştirilmiş bir olaya ilişkin bir izlenim ya da algı gibi.

Bütün şemaların ortak yönleri içerikleri değil, yapısal özellikleri ve bunların bilgi işleme üzerindeki etkileridir. Şemalar, yalnızlaştırıp örgütleyerek karmaşık bilgi yığınlarını işlememizi kolaylaştırırlar. Ayrıntıları örgütleyip anımsamamızda yardımcı olurlar; bilgi işleme zamanını kısaltırlar, bilgilerimiz arasındaki eksiklikleri kapatırlar, yeni bilgileri değerlendirip yorumlamamızda yardımcı olurlar. Yeni bilgilere ilişkin algılarımız onları önceden bildiklerimizle tutarlı hale getirmek için çarpıtırlar. Örneğin, eğer bir kişinin "canayakın" olduğunu düşünürsek, onunla konuşmaya ve davranışlarını bu canayakınlığın yansımaları olarak yorumlamaya daha çok eğilimliyizdir. Bunların hepsi biraz soyuttur fakat birkaç örnek duruma açıklık getirip soyutları biraz somutlaştırabilir.

Şema türleri

Şemalar farklı şeyler hakkında olabilirler. Kişi şemaları vardır ki, bunlar insanlar hakkındaki yapılarıdır. Kişi şemaları belli insanlar üye-

* Çevirenin uyarlaması

rinde odaklaşabilirler. Örneğin, Abraham Lincoln hakkında bir şemaya sahip olabilirsiniz. Bu şema düşünceli, dürüst, görevleri konusunda ciddi ve kendisini ezilen insanlara yakın hisseden birisi olmak gibi öğeleri içerebilir. Eğer, sizin gözünüzde bütün bu nitelikler başkan Lincoln'de birbirleriyle bağıntılı olsaydı, bu, bir şema olacaktı. Bağıntılı, bütün bunları Lincoln'un zaman zaman sergilediği birbiri ile ilişkisiz özellikler olarak değil de, tersine, onun temelde dürüst ve vicdan sahibi kişiliğinin değişik yönleri olarak algılamamız anlamına gelir.

Bir kişi şemasının diğer bir çeşidi kendiniz hakkında sahip olduğunuz şemadır ya da bir benlik şemasıdır. Benlik şeması sizin kendiniz hakkında düşündüğünüz boyutları betimler. Örneğin, Markus (1977) insanların bağımlı ya da bağımsız kişiler olarak kendilerinin şemalarına sahip olma derecelerini araştırmıştır. Bunu kendileri için "bireysel", "olağan", "atılğan", "işbirliğine yatkın", "utangaç", ya da "ılımlı" gibi sıfatları kullanıp kullanmadıklarını belirleyerek yapmıştır.

Üniversite masraflarınız için anababanızdan para almayı reddederek, kendi çamaşırlarınızı kendiniz yıkayarak, matematik için oda arkadaşınızdan yardım istemeyerek ve benzerlerini yaparak bağımsızlığınızı koruma ve gösterme konusunda çok titiz davranıyor olabilirsiniz. Ya da kendinizi erkek kardeşiniz, kız arkadaşınız, doktorunuz, hocanız ve benzeri güvenebileceğiniz insanlarla çevreleyerek kendi güvenliğinizi koruma altına alma hakkında fazlaca düşünüyor ve bağımlı ilişkilerle daha fazla ilgileniyor olabilirsiniz. Biraz çelişki ve ikileme her ikisini de yapabildiniz. Bu durumların herhangi birinde bağımsızlık-bağımlılık boyutuna ilişkin güçlü bir benlik ya da kendilik şemasına sahip olacaktınız. Öte yandan, kendinizi bu boyutla bağlantılı olarak pek fazla düşünmeyebilir, dolayısıyla da, bu bakımlardan şematik düşünmüyor olabilirsiniz. Bu durumda bağımsızlık-bağımlılık boyutu üzerinde şemasız (aşematik) olarak betimlenecektiniz.

Kişi şemaları belli tiplerden insanlar üzerinde de odaklaşabilir. Örneğin, bir "dışadönük"e ilişkin şemamız "canlı", "sosyal" (outgoing), "coşkulu" ve "kendine güvenen" gibi öğeleri içerebilir (Canton ve Mitchell, 1977). Bazen bu tür şemalar *örtülü kişilik kuramı* olarak betimlenir. Çünkü hangi özelliklerin birlikte gittiği ya da birbirlerine uyduğu, hangilerinin birlikte iyi gitmediği ya da birbirlerine uymadığına ilişkin bir kuram gibi görünmektedirler. Birisinin Suzi'nin "canlı" bir kız olduğuna ilişkin sözlerini iştmesi üzerine kişi, belki Suzi hakkında başka bilgilerin yokluğunda bile, onun "sosyal" ve kendine güvenen birisi olduğunu çıkarsayacaktır. Öyle ise, örtülü bir kişilik kuramı, işte kişilik özellikleri arasında varsayılan bu ilişkiler ağıdır.

Başka şemalar gruplar üzerinde odaklaşırlar. En tanınmış, belirli bir grup insana özgül kişilik özellikleri yükleyen grup *kalıpyargısıdır* (stereotype). Katz ve Braly (1933) tarafından yapılan ilk çalışmalardan biri A.B.D.'li Beyaz üniversite öğrencilerinin Siyahlar'ın en yaygın özellikleri olarak "batıl inançlılık", "tembellik" ve "gamsızlık" sıfatlarını; Almanların en yaygın özellikleri olarak da "bilimsel yönelimli olma," "çalışkanlık" ve "duyarsızlık (stolidness)" sıfatlarını belirttiklerini gördüler. Eğer, algılanmış her özellik grup hakkında tutarlı, temelde yatan bir yapının parçası olsaydı böyle kalıpyargılar şematik olacaktı.

Beta yurdundaki bir öğrencinin öteki Betalı'lar gibi davranmasını, Siyah bir Amerikan futbolcusunun diğer siyah futbol oyuncularını gibi davranıp oynamasını ya da Bostonlu'ların Texaslıların, İranlıların v.b. kendi içlerinde birbirlerine benzemelerini bekleyebilirsiniz. Bütün bunlar, bir grubun üyelerinin davranış ve kişilikleri için belirli bir şemaya sahip olmayı gerektirir.

Ek olarak, rol şemaları da vardır. Bunlar kovboy, profesör, kabul görevlisi (resepسیونist) ya da vefalı aşık gibi belli bir rol içindeki insanlara ilişkin sahip olduğumuz örgütlü ve soyut görünümleri temsil ederler. Bazen bu şemalar gerçekçi değildirler. Eğer "vefalı aşık" için oluşturduğumuz şema, her zaman anlayışlı, her zaman destekleyici, hiç bir zaman kızmaz, hiç bir zaman çocukça davranmaz ve her zaman diğer kişinin mutluluğunu düşünür gibi öğeleri içeriyorsa sorunlarla karşılaşabiliriz. Böyle bir şemaya çok az sayıda kişi uyacaktır.

Birbirlerinin rollerine ilişkin gerçekçi olmayan bir şemaya sahip olduklarında benzer sorunlar bazen üniversite öğrencileri ile öğretim üeleri arasında doğabilir. Öğrencinin rolüne ilişkin olarak bir öğretim üesinin şeması derse sürekli bir ilgi, çalışma ve dikkati içerirken, profesörlerin rolüne ilişkin olarak bir öğrencinin şeması sınırsız sabır ve ilgiyi içerebilir. Fakat öğrenciler bazen hastalanır ya da yaşamlarındaki diğer sorunlar yüzünden dikkatlerini ders üzerinde yoğunlaştıramazlar. Öğretim üeleri eşleri ile tartışabilir ve dolayısıyla, hiç bir suçu olmayan öğrenciye karşı olumsuz davranabilirler.

İnsanlar olaylar ya da standard olay dizileri için de şemalar oluşturabilirler. Bazen böyle şemalara *ardışıklar* (scripts) ya da *olay şemaları* adı verilir (Abelson, 1976). Bir ardışıklık bir zaman kesiti içinde standart bir davranışlar ardışıklığıdır. Bir ardışıklığa "bir Çin lokantasında bir grup için sipariş verme" adı verilebilir. Herkes bir masaya oturur ve garson yemek listelerini (menü) getirir. Bir çok kişi aynı anda konuşur

sevdikleri yemekleri sayarken diğerleri ne yiyeceklerini hiç bir zaman bilemediklerini söyler ve lütfen bir başkasının kendileri için karar vermesini isterler. Sonra, yemek listesi bölüm bölüm gözden geçirilir. Hangi çorbayı içecekleri üzerinde tartışılır. Tatlı ve ekşi domuz eti (ki, en az bir başka kişi istemiştir) için en çok sevdikleri sığır etinden (ki, başka kimse istememiştir) vazgeçerler. En sonunda kendisine en çok güvenen ve atak olanını bir bütün olarak tartışılmış, karara bağlanmış sipariş paketini (listesini) garsona iletmekle görevlendirirler.

Çocuk doğurma, duş alma, yıl ya da dönem sonu sınavına girme ya da basketbol oynama gibi standartlaşmış olay dizileri için benzeri ardışıklıklar üretebiliriz. Bir ardışıklığın özü, zaman içinde sınırlanmışlığında, nedensel akışında (önceki olaylar sonrakilere neden olur) ve yalın, tutarlı bir algısal birim oluşunda yatar.

Doğal Sınırlar (Contourlar)

Gruplar ya da kategoriler gibi şemalar da aldığımız bilgilerin doğal sınırlarını izlerler. Fakat şemalar bilgi çevrelerinin yalnızca edilgen birer yansıması değildirler. Kişi, bilgileri etkin bir biçimde daha soyut bir bilişsel yapıda örgütlemek zorundadır. Bir deneyde bu örgütleyici bilişsel etkinliği başlatmanın bir yolu, deneklerde (karşılaştırıldıkları ayrı bilgi parçalarını anımsamaya çalışmak yerine) tutarlı bir izlenim oluşturmalarını istemektir. Böyle koşullar altında insanlardan girdi bilgilerin temeldeki yapısını yansıtan örgütlü izlenimler oluşturmaları beklenir; diğer bir deyişle, verilen bilgilerin doğal sınırlarını izleyen bir şema oluşturmaları beklenir.

Hoffman, Mischel ve Mazze (1981), deneklere sunulan hedef ya da uyarıcı kişilerin özelliklerini değiştirip düzenleyerek bunu deneysel olarak gösterdiler. Her deneye belirli bir hedef kişi ile ilgili 25 kısa davranışsal öykü (her biri üç tümcelik episodlar) verdiler. Her öykü, dürüst olmama ve cömertlik gibi beş kişilik özelliğinden birini göstermek için seçilmişti, böylece 25 öykülük bir takımında her özellik beş öyküde vurgulanmış oluyordu. Dürüst olmama özelliğini göstermesi amaçlanan bir öyküde hedef kişi (bir kız) kız arkadaşının çantasını karıştırıyor ve bazı amfetamin haplarını çalıyordu. Sonra deneklere ya hedef kişinin bir izlenimini ("izlenim seti") sunmak ya da okudukları küçük öykülerin ayrıntılarını anlatmak ("anımsama seti") zorunda oldukları söylendi. Son olarak, deneklerden öyküleri gruplar halinde örgütlemeleri istendi.

"İzlenim seti" denekleri öyküleri temelde yatan özellikler paralelinde örgütlemek eğilimindeydiler ve kategorilere temelde yatan bu özel-

liklere uygun adlar verdiler. Bu örnekte, izlenim seti denekleri bilgileri dürüst olmama özelliği çevresinde örgütlediler (grupladılar) ve gruba buna uygun bir ad verdiler. Kısaca, denekler bir hedef kişiye ilişkin bilgileri tutarlı bir izlenim halinde örgütlemeye çalıştıklarında hedef kişi hakkında şematik olarak düşünmeye ve dolayısıyla düşüncelerini gerçekten hedefin kişiliğinin temelini oluşturan boyutlar üzerinde örgütlemeye başladılar. Çizelge 4-1'de gösterildiği gibi, "izlenim seti" deneklerin izlenimlerini öyküler (episodlar) içine yerleştirilmiş özellikler çevresinde örgütlemelerine ve izlenimlerindeki kategorileri bu yerleştirilmiş özelliklere göre adlandırmalarına neden oldu. "Anımsama seti'ne sahip insanlar izlenimlerini bu yerleştirilmiş özellikler çevresinde öncekiler kadar sıkı örgütlediler.

Ayrıca, olay şemaları ya da ardışıklıklar da doğal sınırlar boyunca oluşturulurlar. İnsan davranışı sürekli ve kesintisiz bir akış içinde düşünülebilir; gerçekten de böylesi insan davranışlarına "davranış akışı"

Çizelge 4-1. "İzlenim seti". İnsanların İzlenimleri bir Hedef Kişinin kişiliğinin Nesnel Sınırları Açısından Örgütlemelerine yol Açar.

İzlenimlerin içte yapılanmış özellik grupları ile eşleşmesi*	İçte yapılanmış özelliklerin adı ile adlandırılmış grupların yüzdesi
İzlenim seti 28.17	% 65
Anımsama seti 7.17	% 17

*Dizi genişliği (ranj) 0-50. Puan yükseldikçe eşleştirme artar.

Kaynak: Hoffman, Mischel ve Mazze (1981), s. 216-218.

adı verilmiştir. Fakat insanlar her şeyi aynı anda sindiremez ya da kavrayamazlar. Davranışı kesim noktaları ile belirginlik kazanan, tutarlı ve anlamlı eylem parçaları olarak algılamak eğilimindedirler (Newton, 1976). Örneğin, beyzbol sopasının topa vurma sesi ile birlikte koşmaya başlayan bir dışalan oyuncusunu seyrettiğimizi düşleyin; bu oyuncu dışalan duvarına fırlar, zıplar, topu yakalar, ayakları üzerine düşer, topu fırlatmak için hazırlanır ve üç koşucusunu durdurmak için 3. üs adamına fırlatır. Newton, böyle bir etkinlik akışının sürekli bir tek davranış olarak değil, ayrı ayrı davranışların bir ardışıklığı olarak algılandığını ileri sürmektedir. Kesim noktaları ayrı eylemler arasında görülür ve birinin bitip diğerinin başladığı yeri belirler.

Kesim noktaları her davranış akışının doğasında vardır; algılayıcı tarafından davranış akışı üzerine empoze edilmezler. Bu kesim noktaları-

mı kimliklemek için Newton deneklerden bir filmi seyretmelerini ve bir parçanın bitip diğerinin başladığını düşündükleri noktayı belirtmek üzere bir düğmeye başlamalarını istedi. Bu yöntem oldukça güvenilirdir: Algılayıcılar eylem halinde bir kişinin filminde kesim noktaları üzerinde anlaşılır ve aynı kesim noktalarını 5 hafta sonra filmi tekrar gördüklerinde yine algırlar. Ayrıca, denekler için bunu yapmak oldukça kolay ve rahat görünmektedir. Bütün bunlar kesim noktalarının belirli bir sahnedeki davranış akışı içinde doğal olarak yer aldığına işaret etmektedir.

Kesim noktaları ne zaman görülür? Gerçekten zekice düzenlenmiş bazı araştırmalar onları davranıştaki değişikliklere, özellikle de bedenin farklı parçalarının hareketindeki değişikliklere bağlamıştır (Newton, Engquist ve Bois, 1977). Ayrıca, kesim noktaları, kişi ile ilişkili nesnelerin durumunda değişiklik olduğu zaman ortaya çıkarlar. Örneğin, kesim noktaları bir beyzbol topunun yörüngesi bir dışalan oyuncusunun eldiveni tarafından ansızın kesintiye uğratıldığı ya da gözden kaybolduğu ya da ansızın havadan geriye ıçalana doğru uçtuğu zaman algılanacaktır. Kesim noktaları davranış ardışıklığı için en çok bilgiyi aktaran bölümlerdir. Bir filmin kesim noktaları ya da anları deneklere sabit fotoğraflar halinde sırasıyla gösterildiği zaman öyküyü hemen hemen filmin bütünü kadar iyi anlatırlar. Ayrıca, insanlar kesim noktalarını ardışıklık yani olay sırasındaki diğer anlardan daha iyi anımsar görünmektedirler.

Öyleyse, daha genel nokta, bir izlenim oluştururken diğer kişinin davranışını bir bütün olarak yutmamız ya da olduğu gibi kaydetmeyiz. Tersine, onun anlamlı yapılandırılmış parçalarını algılayıp kavrarız. Parçalanma süreci kısmen algılayıcının kendi deneyim, beklenti ve gereksinimleri yolu ile davranış akışı üzerine uygulanır ya da zorlanır. Ve bir bölümü ile parçalar davranışsal ardışıklık içindeki gerçek değişiklikleri yansıtır.

Hiyerarşik örgütlenme

Şemaların diğer bir özellikleri de sık sık hiyerarşik bir örgütlenme biçimi sergilemeleridir. Bazı soyut ve genel öğelerle birlikte, biraz da somut ve özgül öğelere sahip olabilirler.

Bir "kokteyl (içkili) partisi" şemasına sahip olduğumuzu varsayalım. İçkili partilerin genellikle öğleden sonraları ya da akşamları birisinin evinde verildiğini biliriz. Belirli sayıda davetli ve ev sahipleri vardır; biraz yiyecek ve bol miktarda alkollü içki bulunur (ki, bunlar davetliler-

den çok ev sahiplerince sağlanır ve sunulur). İnsanlar genellikle bir etkinliği (bir şarkıcıyı dinleme gibi) izleyerek, uyuyarak ya da el ele tutuşup daireler çizecek biçimde koşarak değil, ayakta birbirleri ile konuşarak etkileşirler. Kısaca, bir "içkili parti"ye ilişkin olarak zihnimizde açık, iyi biçimlenmiş ve biraz soyutça bir temsile sahibizdir. Bir dizi ögesi ve bunlar arasında açık karşılıklı nedensellik ilişkileri ile standart bir ardışıklığı (ard ardahğı) vardır.

Daha özgül bir düzeyde, şema, hepsi kendisine özgü özellikleri olan farklı içki partisi gruplarına (kategorilerine) da sahip olabilir. Örneğin, bir sanat galerisinin açılışında verilen bir peynir ve şarap partisi, bütün yerel işadamları ve eşlerinin cumartesi akşamları yerel bir klüpte haftalık olarak bir araya gelerek içip sarhoş oldukları gürültülü ve dağınık partiden ya da yabancı bir elçilikte verilen resmi bir içkili partiden açık bir biçimde farklıdır. Daha da özgül bir düzeyde şemamız gittiğimiz özgül bir çok partiyi içerebilir. Kısaca, "içkili parti"ye ilişkin hiyerarşik bir şema geliştirmiş olabiliriz. Böyle bir şema, her türlü içkili partiyi kapsayan genel ve soyut bir kavramı, bazı daha özgül içkili parti alt türlerini ve gittiğimiz özgül bazı içkili partileri içine alacaktır.

Bireysel farklılıklar

Kuşkusuz, insanlar aynı konuda farklı şemalara sahip olabilirler. Bazıları, herhangi bir şey hakkında hiç de şematik düşünmeyebilirler; yani *aşematik* olabilirler. Bazı şemalar yaygın bir biçimde ortaklırlar, yani çoğu insanda bulunurlar. Çok genel bir örnek, daha önce tartışılan bir bulgudan çıkarılabilir; çoğu izlenimlerin temelinde iki tür değerlendirme boyutu yer alır. Bunlar sosyal ve entelektüel değerlendirme boyutlarıdır. Bu durum, çoğu algılayıcının ortak bir örtülü kişilik kuramını paylaştığına işaret eder. Diğer bir deyişle, "yardımcı", "içten" ve "sevilir olma" gibi sosyal özelliklerin birlikte; ve "bilimsel", "kararlı", "güvenilir olma" gibi entelektüel özelliklerin birlikte daha iyi gittiğine ilişkin örtülü kişilik kuramları çoğu algılayıcıda ortaktır. Benzeri biçimde, ırksal ve etnik pek çok kalıpyargı da oldukça büyük bir çoğunluk tarafından paylaşılır.

Öte yandan, beklenebileceği gibi, kendilerine benzer diğer insanlarla paylaştıklarına ek olarak, insanların kendi kişisel şemaları da bulunabilir. Örneğin, bir kişi diğer insanları temelde mizahseverlik ve canayakınlık düzeyleri açısından betimlerken, bir başkası bu özellikleri görece önemsiz sayıp kişinin çalışkanlık ve dindarlığı ile ilgilenebilir.

Davranışsal ardışıklıklara ilişkin olarak ayrıca farklı insan grupları da oldukça farklı şemalara sahip olacaklardır. Uzmanlar, uzman olmayanlarla karşılaştırıldığında, davranışın daha ince bölümlerini seçebilecektir. Eski bir beyzbol takımı çalıştırıcısı, bir dışalan oyuncusunun oyununda ilk kez beyzbol oyunu seyreden bir yabancından daha fazla ayrı davranış bölümleri algılayacaktır. Seyirci, yalnız olarak "Oyuncu iyi bir kurtarış yaptı." biçiminde düşünecektir. Öte yandan, eski çalıştırıcı, "Yukarıya doğru iyi uçabildi mi? Hızı nasıldı? Zamanlaması nasıldı? Topu anında fırlatmaya hazır mı idi?" biçiminde düşünecektir. Newton'un araştırmaları, daha iyi ayırımlar yapmaları istendiğinde, insanların bir kişiye ilişkin daha kesin izlenimler oluşturduklarını göstermektedir. Bir başka anlatımla, bir kişinin davranışının akışında algıladığımız bölüm ya da episod sayısı arttıkça bize gelen bilgiler de artmakta ve oluşturduğumuz izlenimler daha güçlü ve açık hale gelmektedir.

İnsan grupları şemaları açısından farklılıklar gösterebilirler. Oldukça ilginç bir örnek, sokaktaki insanların zekâya ilişkin olarak geliştirdikleri kuramlardır. Üniversite öğrencileri akademik zekâ ile ilişkili şemalara sahipken, öğrenci olmayanlar zekâyı, uygulamada problem çözme yeteneği, toplumsal yeterlik ve benzerleri ile ilişkili günlük zekâ açısından görmektedirler (Sternberg ve ark., 1981).

ŞEMATİK BİLGİ İŞLEME

Üstün yönleri (avantajları)

Şemalar önemlidir çünkü çok fazla miktarda (yığınlarla) bilgiyi çok hızlı ve ekonomik bir biçimde işleyebilmemizde yardımcı olurlar. Gerçekten, şemalar, farklı bir çok açıdan bilgi işlemeyi daha etkili hale getirirler. Yeni bilgileri yorumlamamızı, onlardan geçerli çıkarsamalar yapabilmemizi ve onlarla aynı fikirde olup olmadığımızı değerlendirebilmemizi kolaylaştırırlar. Neyin ya da nelerin doğru olabileceğine işaret ederek bilgilerimizdeki açıklıkları kapatmamıza yardım ederler. Ayrıca, nelerin olabileceğine ilişkin beklentilerimizi yapılandırarak gelecek için hazırlanmamızı sağlarlar. Şematik bilgi işlemenin bu yararları değişik türden geniş bir dizi çalışmada gösterilmiştir (Taramalar için Fiske ve Taylor, 1984 ve Taylor ve Croker 1981'e bakınız).

Bir şema anımsamaya yardımcı olabilir. Bellek en iyi, geçmiş olayların ve insanların bazı şematik temsillerini geri çağırabildiğimiz zaman çalışır çünkü şema kendisiyle birlikte bir çok ayrıntıyı da geri getirecektir. Örneğin, Cohen (1981) deneklere bir kadın ve kocasının video film-

lerini gösterdi. Deneklerin bir yarısına kadının bir kütüphaneci diğer yarısına ise bir garson olduğu söylendi. Kadının gözlük takma, salata yeme, şarap içme ve piyano çalma gibi bazı yönleri (ayrı ayrı ele alındığında) bir kütüphaneci şemasına uymaktadır. Odada bir bowling topu bulundurma, kitap raflarının görünmemesi ve çikolatalı bir doğum günü pastası yeme gibi diğer yönleri ise bir garson şemasına uymaktadır. Daha sonra deneklerden video filmin ayrıntılarını anımsamaları istenmiştir. Anımsama düzeyinin, hemen ya da bir hafta sonra değerlendirilmiş olmasına bağlı olmaksızın, deneklerin şemalara uygun ya da onlarla tutarlı ayrıntıları daha iyi anımsadıkları görülmüştür.

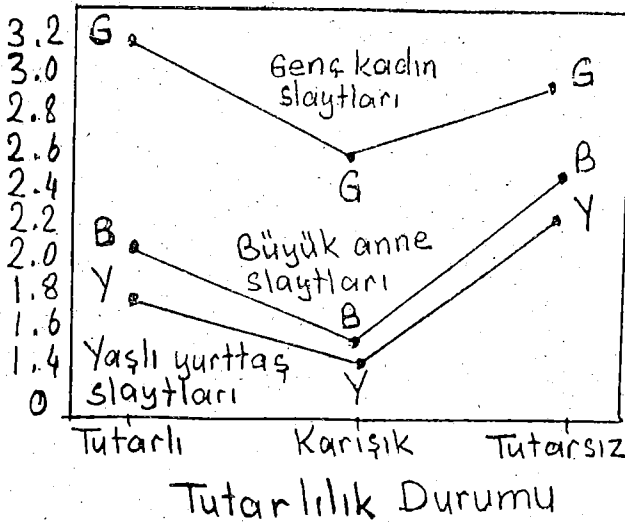
Dahası, daha önce de belirtildiği gibi, şematik bilgi işleme yalnızca diğer bir kişinin bir izlenimini oluşturma girişimi ile de başlatılabilir. Hamilton (1981) bir kişinin izlenimini oluşturmaları istenen ve böylece bir "izlenim oluşturma kurulumu" içinde işlev gören deneklerin kişi hakkında daha fazla bilgi anımsadıklarını ortaya çıkarmıştır. Aynı deneyde, ellerinden geldiğince çok şey anımsamaları istenen "anımsama kurulumlu" deneklerin ise kişi hakkında daha az şey anımsadıkları görülmüştür. Varsayımsal olarak, izlenim oluşturma kurulumu algılayıcıların bilgileri örgütleme ve anımsamalarını kolaylaştıran değişik türden "kişi bağlantılı şemalar" kullanmalarını sağlamaktadır.

Fakat şema ile tutarsız bilgi ve malzemelerin her durumda daha kötü anımsandığı düşünülmemelidir. Bazen bu tür bilgi ve malzemeler şema ile hiç ilişkisi bulunmayanlardan çok daha iyi anımsanabilmektedir (Brewer, Dull ve Lui, 1981'e bakınız). Bu duruma, pürüzsüz bir biçimde, bir şemaya uymayan malzemenin öğrenilmesinin güç olması neden olabilir (Fiske ve Taylor, 1981).

İlgili bir şema genellikle bilgi işlemenin hızını artırır. Markus (1977) bağımsız ya da bağımlı insanlar olarak, kendi şemalarına sahip olan denekleri, her iki türden de şemaları bulunmayan deneklerle karşılaştırdı. Daha sonra, onlara belirli bağımsız ya da bağımlı davranışlara ilişkin tümceler okudu. Kendi şemalarına sahip olan denekler, davranışın kendilerine uygun olup olmadığını şemasızlardan daha çabuk belirleyebiliyorlardı. Daha önce özetlenen Brewer ve arkadaşlarının (1981) yaşlı ve genç kadın fotoğraflarına tepkiler üzerindeki çalışmalarını da benzer sonuçlar vermiştir: şema-tutarsız bilgiler için işleme süresi şema-tutarlı bilgiler için olduğundan çok daha uzundu. Fakat şemaların bilgi işlemeyi hızlandırdığına ilişkin bulgu bütün araştırmalarda elde edilememektedir. Bazı durumlarda bir şemanın uyarılması daha karmaşık bir bilgi yükünü üretirken işleri yavaşlatmaktadır (Taylor ve Croker, 1981).

Şekil 4-1'de gösterildiği gibi, deneklere verilen şema (prototip) ile açıkça tutarlı ya da açıkça tutarsız tümceler için anımsanan miktarlar küçümsenemeyecek düzeyde daha fazla idi. Tümcenin şema ile ne tutarlı ne de tutarsız olduğu durumlarda anımsama daha güçtü.

Bir şema bilgilerimizdeki eksikliklerin, açıklıkların doldurulmasında bize yardımcı olur. Bir polise ilişkin bir şey okuduğumuzda giysileri hakkında bilgi verilmemişse onu mavi üniforma giyiyor olarak gözümüzde canlandırırız. Bir hemşireyi sıcak ve sevecen, bir kraliçeyi de mesafeli, uzak (aloof) ve tepeden bakan (haughty) birisi olarak hayal ederiz. Eksik bilgiler, icat etmek zorunda kalsak bile şema-tutarlı bilgiler eklenerek tamamlanır. Ayrıca, şemalar yeni bilgilerin yorum ve açıklanmasını da kolaylaştırırlar. Örneğin, bir çocuk doktoru bir çocuğa kabakulak (mumps) tanısı koyduğunda bu (şema) onun bir dizi başka çıkarsamayı da güvenle yapmasına olanak sağlar: Çocuk hastalığa nasıl yakalanmıştır, hangi belirtiler görülmelidir, hastalığın seyri nasıl olacaktır, en iyi sağaltım yöntemi hangisidir v.b.

Şekil 4-1. Şema ile tutarlı ya da tutarsız tümcelerin anımsanması. Sayılar doğru olarak anımsanan tümcelerin ortalamasıdır (Brewer, Dull ve Lui'den 1981, s. 667).

Tutarlılık durumu

Bir kabakulak şeması bulunmayan bir kişi için bunlardan hiç birisi mümkün olmayacaktı. Sorun yalnızca bir sır olarak görünecekti. Şemalar başka türlü açıklığa kavuşmayacak konularda güvenilir çıkarsamaların yapılmasına olanak sağlar. Çerçeve 4-2 bir örneği göstermektedir.

Şemalar ayrıca, nelerin olması gerektiğine ilişkin kuralsal (normatif) beklentilerin gelişmesini sağlarlar. Bu beklentiler de belirli bir durumu ne kadar olumlu ya da olumsuz bulacağımızı belirleyebilir. A.B.D.'li bir öğrencinin iyi bir not ortalamasının bulunduğu ve tıp fakültesine (A.B.D.'de) başvurduğunu fakat reddedildiğini ve yerine daha düşük bir not ortalaması ile İspanyol bir öğrencinin alındığını varsayalım. Bu durum A.B.D.'li öğrencinin beklentileri ile çelişir ve büyük bir olasılıkla onu kızdırır. Aynı durum eğitilmek için bunca çaba harcayıp da halâ uzmanlık düzeylerine uygun bir iş bulamayan Siyahlar için de geçerlidir. Beklentiye görece bu yoksunluk duygusu getto ayaklanmaları ve başka sosyal başkaldırıların nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir (Sears ve MacCohanay, 1973).

Bazı sınırlılıkları (dezavantajları)

Şematik bilgi işlemenin bütün bu yararları bazı sınırlılıkları da birlikte getirir. Yeni bilgileri yalnızca bir şemaya uyarsa kabul etme, şematutarlı öğeler ekliyerek düşüncede bilgi eksikliklerini kapatma, pek uygun olmadıkları durumlarda bile şemaları kullanma ve şemaları değiştirmeye isteksiz olma eğilimlerinin tümü şematik bilgi işlemenin sınırlılıkları olabilir. Yalınlaştırmalar bize kolayca yanlışlar, hatalar yaptırabilir. Yapılandırma bizi tutarsızlıklara duyarsız hale getirmek eğilimindedir; yalınlaştırma, kolayca aşırı yalınlaştırmaya somut gerçeklerden uzaklaşmaya neden olabilir.

Kalıpyargıların tehlikelerine ilişkin iyi bilinen o kadar çok örnek vardır ki, üzerinde durmayı nerede ise gereksiz kılmaktadır. İnsanların sık sık gruplarına ilişkin kalıpyargılara uymaz biçimlerde davrandıklarını herkes bilir, böylece, şematik bilgi işleme algılayıcının grubun bireysel üyeleri hakkında bazı tehlikeli, yanlış çıkarsamalar yapmasına yol açabilir.

ÇERÇEVE 4-2

Tarihten Ders Alma

Bir çok yazar, siyasal önderlerin dış politikaya ilişkin kararlar alırken nasıl sık sık "tarihten dersleri" uyguladıklarını gözlemiştir. Uyguladıkları "dersler" in sık sık yetişme yıllarındaki olaylardan benzetmeler olduğu ortaya çıkmaktadır (Jervis, 1976). John F. Kennedy üniversite yıllarında 1930'ların sonlarında, Münih'te İngilizlerin barış uğruna Hitler'in isteklerine boyun eğme hatasından çok etkilenmişti.

İngiliz ve Fransız önderler 1938'de Almanya'nın sınırlarını genişletme isteğini tartışmak üzere yayın araçlarında oldukça çok sözü edilen bir toplantıya katıldılar. Sudetanland olarak bilinen Çekoslovakya'nın Almanya sınırına en yakın bölgesinin Almanlar'a verilmesini öngören bir uzlaşmaya vardılar. İngiliz başbakanı "zamanımızda barışı" güvenceye aldıklarını söyleyerek büyük bir coşku ile Londra'ya döndü. Kuşkusuz, yalnızca birkaç kısa aydan sonra Münih'te kendisine verilen bölge ile hiç de doymamış olan Hitler Polonya ve Belçika'yı işgal etti.

"Diktatörlere karşı konulmalı ve ne pahasına olursa olsun durdurulmalıydılar yoksa saldırı ve baskınlarını sürdürecektir." Bu, "Münih'ten çıkarılan ders"ti. Kennedy, bu "Münih şeması"nı 1960'ların başlarında Güneydoğu Asya'daki iç savaşlara uyguladı ve A.B.D.'nin askersel olarak komünistlere karşı koyması gerektiği yoksa Münih'ten sonra tıpkı Avrupa'dakiler gibi, diğer "domino"ların da düşeceği sonucuna vardı. Vietnam Savaşı'nın bitiminden bu yana tersine, bir "Vietnam" şeması yaygınlık kazanmıştır. Bu şema A.B.D.'ye dünyanın uzak köşelerindeki iç savaşlara ve Üçüncü Dünya'daki ulusçu, emperyalizm karşıtı devrimlere bulaşmanın tehlikelerini anlatır.

Halihazırdaki dış politikaya ilişkin tercihleri belirlemede bu şemaların güçleri Gilovich (1981) tarafından gerçekleştirilen bir deneyde gösterilmiştir. Gilovich deneklere saldırgan ve totaliter komşusu tarafından tehdit edilen demokratik ve küçük bir ülkeye ilişkin hayali iki olay (vak'a) tarihçesi verdi. İki çalışma, yalnızca çarpıcı, Münih benzeri II. Dünya Savaşı öncesi simgelere karşı, Vietnam Savaşı simgelerine sahip olma açısından farklılık gösteriyordu. Birinci olay tarihçesi Winston Churchill Hall'dan, "Yıldırım Savaşı'ndan (blitzkrieg), yük vagonlarından ve FDR'den; ikincisi ise Dean Rusk Hall'dan, Chinook helikopterlerinden, küçük kayıklardan ve LBJ'den söz etmekteydi. Başka bakımlardan iki çalışma aynı idi ve açıkça hayali idi. II. Dünya Savaşı öncesi olayları çağrıştıran ilişkisiz ipuçlarını alan denekler, bir müdahaleyi desteklemeye, Vietnam'ı çağrıştıran ipuçlarını alanlardan daha çok eğilimliydi. Bütünüyle aynı olgu ya da gerçekler, verilen ilişkisiz ipuçlarının denekleri belleklerindeki Münih ya da Vietnam şemalarını kullanmaya yönlendirmesine bağlı olarak çok farklı doğrularla oldukça farklı iki biçimde yorumlanabilmektedir.

Örtülü kişilik kuramları, ayrıca, hatalara yol açabilir çünkü insanlarda bir özelliğin varlığından diğerlerinin varlığını çıkarsama eğilimi vardır. Birisinin zeki olduğunu bilme, çoğu insanda bu kişinin ayrıca, hayal gücü yüksek, kurnaz, etkin, insanflı, itiyatlı (tedbirli), ve güvenilir olacağı beklentisine yol açar. Birisinin başkalarını düşünmez biri olduğunu bilme, çoğu insanda onun ayrıca, çabuk kızan, baskıcı, soğuk, hep eleştiren ve benzeri özelliklere sahip bir kişi olacağı beklentisine neden olur. Bu çıkarsamalar verilen bir özellikten mantıksal olarak türetilmezler; kişiliğe ilişkin varsayımlar üzerine kurulurlar. Ne zeka kesinlikle etkinliği, ne de başkalarını düşünmeme özelliği kesinlikle çabuk kızmayı gerektirir. Bu tür çıkarsamalarda bulunma eğilimine bazen mantıksal hata adı verilir, çünkü insanlar belirli özelliklerin birlikte daha iyi gittiğini düşünür ve onlardan birine sahip olan bir kişinin diğerlerine de sahip olduğunu varsayarlar.

“Geçmişten ders alma” ile ilgili olarak daha önce verilen örnekler (Çerçeve 4-2’ye bakınız) şematik bilgi işlemenin bazı yetersizliklerini ortaya koymaktadır. “Münih dersi”ni uygulamak savaşlara eski kabilesel, dinsel ve sınıfsal çatışmaların ve koloniyalizme karşı ulusculuğun neden olduğu Lübnan, El Salvador ve Vietnam gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde oldukça uygunsuz olabilir. Münih dersi şu idi; “diktatörler sürekli olarak sınırlarını genişletmeye çalışırlar, dolayısıyla, özgür ülkeler onlara karşı koymalı ve genişlemelerine izin vermemelidirler.” 1960’ların başlarına gelindiğinde bu kuram komünist genişlemesine ilişkin çok benzer “domino kuramı”na dönüşmüştür. Domino kuramı’na göre, dünyanın her yerinde komünizm ilerlemekte, genişlemektedir ve bir ülkenin komünistlerin eline düştüğü her zaman onun komşusu da tehlikeye düşmektedir. Tıpkı birbirinden az aralarla dizilen domino taşlarından baştakinin düşmesi ile teker teker hepsinin düşmesi gibi. Yine bu kurama göre, tek bir ülkenin bile komünist eline düşmesi bizim için (A.B.D) tehlikeli idi. Ancak, Vietnam çatışması eskidikçe oradaki savaşın yalnızca, özgür dünya ile komünist genişlemecilik arasında bir çatışma olmadığı açıklık kazandı.

Vietnam Savaşı ayrıca, Vietnamlılar’ın Çin, Fransız ya da Amerikan olsun yabancı egemenliğinden kurtulma ve özgürlük yolundaki çok eski arzularını da içermektedir. Dahası, Amerikalıların Güney Vietnam’da işbirliği yaptığı kokuşmuş yönetime karşı oldukça güçlü bir düşmanlık duygusunu da içermektedir. Daha sonraki çatışmalarda “Münih dersi” ayrıca, dışişlerinde karar alıcıların Lübnan’daki çok eskiye dayalı dinsel düşmanlıkların gücünü açıkça görmelerini engellemiştir. Öyle ki, Lübnan iç savaşı şiddet açısından Rus-Amerikan çatışmalarını nereden

ise gölgede bırakmıştır (ikinci dereceye düşürmüştür). Orta Amerika'da "Münih dersi" aynı şekilde bazı Orta Amerika ülkelerinde güçlü bir biçimde desteklenen yerel devrimci hareketlere yol açan çarpıcı eşitsizlik ve kokuşmalara karşı pek çok Amerikalı'nın gözünü kapatmıştır. Ruslar ya da Amerika'lılar işe karışsın ya da karışmasın bu devrimler güçlü yerel desteği zaten sağlayacaklardı.

Böylece, şematik bilgi işleme bir yanda hız, etkililik ve olayları anlaşılabilir ve kestirilebilir kılma avantajlarına sahiptir. Öte yanda da, yanlış yorumlara, doğru olmayan beklentilere ve katı tepki biçimlerine götürmeleri dezavantajı vardır. Fakat beklentilerin gerçekleşmemesine karşı bu direnç bazen mantıksallıktan uzak ve yıkıcı değişimleri önleyebilir. Eğer yıldız top fırlatıcımızın (pitcher) yeteneği hakkında ve beyzboldaki şans değişkenlikleri hakkında güçlü bir şemanız varsa yalnızca sezonun ilk üç oyununu kaybettiği için onu defterden silmezsiniz (oyunlardan çıkarmazsınız). Ek olarak, eğer yoğun ilişkiler için oluşturduğunuz şema, arada sırada görülen kavgaları içeriyorsa yalnızca üst üste iki gece kavga ettiğiniz için erkek arkadaşınızdan ayrılmazsınız.

ÖZET

1. Sosyal algıya sosyal biliş yaklaşımı, insanları uyanan ya da hedef kişi hakkında bildikleri her şeyi kaynaştıran tutarlı ve anlamlı izlenimler oluşturmaya çalışan bireyler olarak görür.
2. Dikkatimiz, parlak, hareketli, yeni ya da alışılmamış olanlar gibi, algısal olarak çarpıcı uyananlara çekilir. Çarpıcı uyananlar izlenimlerimiz üzerinde ağırlıkları ile oransız ya da ağırlıklarından daha fazla etkiye sahiptirler ve dikkatimizi daha geçerli bilgilerden uzaklaştırabilirler.
3. Kendiliğimize (otomatik olarak) kişileri ve özelliklerini gruplandırmaya (kategorilemeye) eğilimliyizdir. Gruplar genellikle görünüşteki benzerlikleri yansıtır.
4. Gruplandırma karmaşık toplumsal yaşantıları işlemeyi kolaylaştırır fakat gruplara ilişkin kalıpyargılarda olduğu gibi, algıların çok fazla yalınlaştırılmasına yol açabilir.
5. Şema adı verilen bilişsel yapılar toplumsal dünyaya ilişkin bilgilerimizi örgütleyip düzenlememizde yardımcı olurlar. Şemalar bilgi işlemeyi daha etkili ve hızlı hale getirirler, anımsamamızı, bilgi boşluklarımızı doldurmamızı kolaylaştırır ve kuralsal beklentiler sağlarlar. Ancak bazen bilgi boşluklarımızı yanlış bilgilerle doldurur ya da iyi fakat tutarsız kanıtları reddetmemize neden olurlar. Bazen yanlış izlenim ve algılara yol açarlar.

KAYNAKÇA

- Abelson, R.P.** (1976). Script processing in attitude formation and decision making. In J.S. Carrol and J.W. Payne (Eds.), *Cognition and Social Behavior*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Borgida, E. ve Howard-Pitney, B.** (1983). Personal involvement and the robustness of perceptual salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 560-570.
- Brewer, M.B.** (1979). In-group bias in the minimal intergroup situation: A cognitive motivational analysis. *Psychological Bulletin*, 86, 307-324.
- Brewer, M.B., Dull, V. ve Lui, L.** (1981). Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41 (4), 656-670.
- Brewer, M.B., Dull, V., ve Lui, L.** (1981). Perceptions of the elderly: Stereotypes as prototypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41 (4), 656-670.
- Cantor, M., ve Mischel, W.** (1977). Traits as prototypes: Effects on recognition memory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 38-48.
- Cohen, C.E.** (1981). Person categories and social perception: Testing some boundaries of the processing effects of prior knowledge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 441-452.
- Fiske, S.T., ve Taylor, S.** (1984). *Social cognition*. Readign, M.A.: Addison-Wesley.
- Hamilton, D.L.** (1981). Cognitive representations of persons. In E.T. Higgins, C.P. Herman, ve M.P. Zanne (Eds.), *Social cognition : The Ontario symposium* (vol. 1). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Hoffman, C., Mischel, W., ev Mazee, K.** (1981). The role of purpose in the organization of information about behavior: Trait-based versus goal-based categories in person cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40: 211-225.
- Katz, D., ve Braly, K.W.** (1933). Racial stereotypes of 100 college students. *Joual of Abnoml anrr Social Psychology*, 28, 280-290.
- Locksley, A., Ortiz, V. ve Hepburn, C.** (1980). Social categorization and discriminatory behavior: Extinguishing the miniam I intergrup discrimination effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 773-783.
- Markus, H.** (1977). The drive for integration: Some comments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- McArthur, L.Z.** (1981). What grabs you? The role of attention in impression formation and causal attribution. In E.T. Higgins, C.P. Heriman ve M.P. Zanna (Eds.), *Social cognition : The Ontario symposium* (Vol. 1). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- McArthur, L.Z. ve Post, D.L.** (1977). Figural emphasis and person perception. *Journal of Experimental Social Psychology*, 13, 520-535.
- McGuire, W.J.** (1969). The nature of attitudes and attitude change. In G. Lindzey and E. Aronson (Eds.), *The handbook of social psychology* (Vol. 3, 2nd ed., s. 136-314). Reading, MA: Addison-Wesley.
- McGuire, W.J.** (1969). The nature of attitudes and attitude change. In G. Lindzey and E. Aronson (Eds.), *The handbook of social psychology* (Vol. 3, 2nd ed., s. 136-314). Reading, MA: Addison-Wesley.

- Newtonson, D.** (1976). Foundations of attribution: The perception of ongoing behavior. In J.H. Harvey W.J. Ickes, ve R.F. Kidd (Eds.), *New directions in attribution research* (Vol. 1). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Newtston, D., Engquist, G., ve Bois, J.** (1977). The objective basis of behavior units. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 847-862.
- Nisbett, R.E. ve Ross, L.** (1980). *Human inference: Strategies and shortcomings of social judgment*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Scars, D.O. ve McConahay, J.B.** (1973). *The politics of violence: The new urban blacks and the Latts riot*. Boston: Houghton Mifflin. Reprinted by University Press of Amerika, 1981.
- Sternberg, R.J., Conway, B.E., Ketron, J.L. ve Bernstein, M.** (1981j). People's conceptions of intelligence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 37-55.
- Tajfel, H., Billig, M.G., Bundy, R.P. ve Flament, C.** (1971). Social categorization and intergroup behavior. *European Journal of Social Psychology*, 1, 149-178.
- Taylor, S.E.** (1981a). The interfece of cognitive and social psychology. In J.H. Harvey (Ed.), *Cognition, social behavior, and the Environment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Taylor, S.E.** (1981b). A categorization approach to stereotyping. In D.L. Hamilton (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* (s. 83-114). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Taylor, S.E., Fiske, S.T., Close, B., Anderson, C. ve Ruderman, A.** (1977). *Solo status as a psychological variable: The power of being distinctive*. Unpublished manuscript, Harvard University.
- Taylor, S.E., Crocker, J., Fiske, S.T., Sprinzen, M. ve Winkler, J.D.** (1979). The generalizability of salience effects. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 357-368.
- Taylor, S.E. ve Crocker, J.** (1981). Schmeatic bases of social information processing. In E.T. Higgins, C.P. Herman, ve M.P. Zanna (Eds.), *Social cognition: The Ontario Symposium*, (Vol. 1), Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Taylor, S.E., ve Fiske, S.T.** (1978). Salience, attention, and attribution: Top of the head phenomena. In L. Berkowitz, (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 11, s. 249-288). New York: Academic Press.
- Taylor, S.E. ve Thompson, S.C.** (1982). Stalking the elusive "vividness" effect. *Psychological Review*, 89, 155-181.